



Cozef Hellerin “Qızıl Kimi Yaxşı” Romanının Mövzu və İdeya İstiqamətləri

Themes and Ideas of Joseph Heller's Novel “Good as Gold”

Lətifə Əhmədova

E-mail:

latifaahmadova9@gmail.com

Tel: +994517201964

ORCID:

Gəncə Dövlət Universiteti



Xülasə: Roman, hekayə, pyes və ssenarilərin müəllifi olan Amerika yazıçısı Cozef Heller (1923-1999) Amerika postmodernist ədəbiyyatının, eləcə də “Qara yumor” ədəbi axınının görkəmli nümayəndələrindən biridir. Görkəmli yazıçının yaradıcılığında romanları xüsusi yer tutur. C.Heller 1960-1970-ci illərdə yazdığı “Catch-22” - “Maddə 22”, “Something Happened” - “Bir şey olub” və “Good as Gold” - “Qızıl kimi yaxşı” kimi romanları ilə postmodern ədəbiyyatın inkişafında mühüm və orijinal rol oynamaqla satirik meylin yayılmasında da böyük xidmətlər göstərmişdir. “Qızıl kimi yaxşı” romanı satirik səciyyəsi ilə XX əsr Amerika ədəbiyyatında, “Qara yumor” ədəbi axının daxil olan nəsr nümunələri arasında özünəməxsus yer tutur.

Romanda C.Heller cəmiyyəti düşündürən müxtəlif məsələləri, ailə-məişət, sosial problemləri bədii müstəviyə gətirmişdi. Eyni zamanda, əsərin Vaşinqton xəttində siyasi elementlərə də təsadüf etmək mümkündür. Yazıçı ironiyadan geniş formada istifadə etmişdir. C.Heller romanda avtobioqrafik cəhətlərə də yer ayırmışdır. Roman multikultural xüsusiyyətləri ilə də diqqəti cəlb edir.

Yəhudi obrazı Brüs Qoldun Vaşinqton siyasət dünyasına daxil olmaq arzusu, siyasi mövqeyi üçün hər şeyi qurban verməyə hazır olması, sona doğru isə mənəvi təkamüllü satirik planda öz əksini tapmışdır. Antiqəhrəmanın karyera xətti uğur hekayəsi xəyallarına ziddiyyət yaratdıqca komik şərait formalaşdırır. Romanda iki əsas xətt öz əksini tapmışdır, yəhudi ailəsinin daxili problemləri və Vaşinqton siyasi həyatının absurdları. Komik realizmlə təsvir olunan ailə mühiti və siyasi karikatura ilə təqdim edilən siyasi səhnələr romanın “qara yumor” səciyyəsinə xidmət edir.

Açar sözlər: Cozef Heller, “Qızıl kimi yaxşı”, Amerika, Qara yumor

Məqalənin gəldiyi
tarix/Received: 02.01.2026

Qəbul tarixi/Accepted:

16.04.2026

Nəşr tarixi/ Available Online:

13.07.2026

Abstract: American writer Joseph Heller (1923-1999), the author of novels, stories, plays and screenplays, is one of the prominent representatives of American postmodernist literature, as well as the “black humor” literary movement. His novels occupy a special place in the work of the outstanding writer. J. Heller played an important and original role in the development of postmodern literature with his novels such as “Catch-22”, “Something Happened” and “Good as Gold”, which he wrote in the 1960s and 1970s, and also made great contributions to the spread of satirical tendencies. The novel “Good as Gold” occupies a unique place in 20th-century American literature, among the prose examples of the “Black Humor” literary movement, with its satirical nature.

In the novel, J. Heller brought various issues that make society think, family and household, social problems to the artistic level. At the same time, it is possible to come across political elements in the Washington line of the work. The writer used irony extensively. J. Heller also devoted space to autobiographical aspects in the novel. The novel also attracts attention with its multicultural features.

The Jewish character Bruce Gold's desire to enter the world of Washington politics, his willingness to sacrifice everything for his political position, and his spiritual evolution towards the end are reflected in a satirical plan. The antihero's career path creates a comic situation as it contradicts his dreams of a success story. Two main lines are reflected in the novel, the internal problems of a Jewish family and the absurdities of Washington political life. The family environment, depicted with comic realism, and the political scenes presented with political caricature serve the “black humor” character of the novel.

Keywords: Joseph Heller, “Good as Gold”, America, Black humor

Giriş / Introduction

1960-1970-ci illər Amerika ədəbiyyatında özünü göstərən satirik təmayül istər nəsəri-estetik, istər məzmun-forma, istərsə də ideya-mövzu baxımından bədii irsin inkişafında mühüm rol oynamışdır. Çünki satirik meyil postmodernist ədəbiyyat, bədii yaradıcılıqda yeni forma axtarırları, mövzuya fərqli yanaşma meyarları, struktur-təhkiyə cəhətləri ilə sıx bağlı idi. Bu dövrdə Amerika ədəbiyyatında aparıcı mövqedə olan “Qara yumor” ədəbi axınının görkəmli nümayəndələri arasında C.Hellerin romanları satirik təmayülün mühüm nümunələri olmuşdur.

“Good as Gold” - “Qızıl kimi yaxşı” (1979) Cozef Hellerin üçüncü romanıdır. Əsər yəhudi qəhrəmanı Brüs Qoldun Vaşinqton siyasət dünyasına nüfuz etmək səylərində izlədiyi uğur hekayəsinin istehzal və mənasız bir versiyasını təqdim edir. Yazıçı bu romanı üçün yəhudi antiqəhrəmanı seçmişdir. Ədib Nyu-York şəhərinin Coney Island bölməsində yəhudi ənənələrindən və uşaqlıq təcrübələrindən istifadə etməklə maraqlı bir əsər yazmışdır. “Birinci romanın qəhrəmanının nadir milli mənsubiyyəti (Yossarian assuriyalıdır) onun Amerika mədəniyyətindən uzaqlaşmasından xəbər verir. İkinci romanın qəhrəmanı Bob Slokumun prototipi, əksinə, anqlo-sakson mənşəli tipik ağ amerikalı, protestantdır (Amerika ədəbiyyatında onlar üçün qısaltma var: Wasp - White AngloSaxon Protestant). Üçüncü romanın qəhrəmanı Brüs Qold yəhudidir və romanın münaqişəsi etnik müstəvidə inkişaf edir və həll olunur” (Салимов, 2010, s.62).

Sözügedən roman qara yumorun maraqlı nümunələrindəndir. Con Oldric də əsəri qara yumorun tipik nümunəsi kimi dəyərləndirmişdir (Aldridge, 1984, s.163). Tənqidçinin fikrincə, C.Heller digər “qara yumoristlərdən” öz satirasının həyati mənbəyi, yəni sosial və siyasi reallığın tanınması ilə seçilir” (Aldridge, 1984, s.157).

Roman satirik səciyyə daşıyır. Bunu bir sıra tədqiqatlar da təsdiq edir. “Qızıl kimi yaxşı” (Amerikalı) siyasətçilərimizə və siyasi institutlarımıza yönəlmiş bir satiradır... Eyni zamanda, roman Hellerin Amerikadakı yəhudi təcrübəsi haqqında yazmaq üçün yəhudi-amerikan oxucularından aldığı istəklərə cavabıdır” (Potts, 2007, s.80).

Əsərin absurd xarakterindən bəhs edən C.Harris yazır ki, “Hellerlə digər absurd yazıçılar arasındakı fərq aydın şəkildə görünür. Heller absurdu danılmaz fakt kimi qəbul etməkdən imtina edir. Daha doğrusu, o, buna dözülməz bürokratiyanı müşayiət edən məhsul kimi baxır. Bu, yazıçının romandakı bədii üsulunu realist satira kimi təsnif etməyə imkan verir” (Harris, 1971, s.78).

Romanın adı qəhrəmanın adından götürülmüşdür. Bu cəhəti bir sıra tədqiqatçılar da təsdiq etmişdir: “Əsərin adı həm qəhrəmanı və həm də müəllifin axtarıllarının simvolunu ifadə edən “qızıl” sözü ilə yaratdığı oyunla tematik və struktur polifoniyasını nəzərdə tutur. Çünki qızıl təkcə maddi sərvəti deyil, həm də Vaşinqtonda “onu gözləyən parıldayan yeni sosial dairələri” təmsil edir və beləliklə, Qoldun bütün ambisiyalarını simvollaşdırır. Qold və qızılı, insanı və maddəni, şəxsiyyəti

“yaxşı” sözünə qarşı tarazlaşdıraraq, əsərin adı Qoldun materialist mühitində insan dəyərləri və prioritetləri haqqında da suallar doğurur” (Harris, 1971, s.78).

Eyni zamanda, əsərdə “yəhudilər qətidilər. Qızıldan da pis deyillər” (Хеллер, 1998, s.10) cümləsi də təqdim olunmuşdur. Bu da seçilmiş adın digər bir qaynağını göstərməkdədir.

Məlumdur ki, C.Heller cəmiyyəti düşündürən müxtəlif məsələlərə bədii yaradıcılığında münasibət göstərmişdir. Sözügedən əsər də bu kontekstdə diqqəti cəlb edir. T.Marşal haqlı olaraq yazır ki, “bu romanda Hellerin ədəbi dünyasının zəruri mövzusu – müasir cəmiyyət və ya həssaslıq – və onun üstünlük verdiyi etika arasındakı gərginlik xüsusi aydınlıqla işıqlandırılmışdır” (Toman, 1991, s.223). Ailə-məişət və siyasi-ictimai mövzulara özünəməxsus münasibət göstərən yazıçı maraqlı bir bədii nümunə yaratmışdır.

Romanın antiqəhrəmanı / The antihero of the novel

Əsərin əsas antiqəhrəmanı Brüs Qold adlı universitet professorudur. O iyirmi min dollar qonorar qarşılığında bir yəhudi haqqında kitab yazmaq sifarişi alır. Amerikada bir yəhudi haqqında kitab yazmağın çətinliyindən doğan tərəddüdlərinə baxmayaraq, professor özəl məktəbdə oxuyan övladlarının təhsil haqqını ödəmək üçün sifarişi qəbul edir. Bu baxımdan “Qızıl kimi yaxşı” romanı antisemitizm problemi ilə də bağlıdır. Yazıçı bu hadisədən mənfəətlə istifadə edən professorun ikiüzlülüynü ciddi şəkildə tənqid etmişdir. Satirik meyli ifadə etmək üçün yazıçı qəhrəmanın öz sözlərindən istifadə edir: “Mən bir yəhudinin həyatından necə yaza bilərəm... əgər onun nə olduğunu özüm də bilmirəmsə? ... Mən heç vaxt əsl antisemitlə qarşılaşdığımı düşünürəm...” (Хеллер, 1998, s.5). “Doğulmamışdan əvvəl ailəsi də Rusiyadan mühacirət edən Heller yazır ki, həyatında heç vaxt özünü heç bir halda pis hiss etməyib. Amerikada bir çox mühacir ailələrinin yaşayış şəraiti Köhnə Dünyadakından xeyli yaxşı idi: burada ilk dəfə olaraq su, kanalizasiya və mərkəzi istilik kimi dəbdəbələr yaşadılmışdır. Maddi çətinliklər yalnız ailə təməllərinin möhkəmlənməsinə kömək etdi, gündəlik həyatda sadəlik və iddiasızlıq həyata sağlam münasibət oyatdı” (Салимов, 2010, s.65).

Brüs Qold Rusiyadan mühacir olan yoxsul yəhudi ailəsindən idi. O, uşaqlığını Şərqi Avropadan mühacirət etmiş yəhudi ailələrinin məskunlaşdığı Nyu York şəhərinin Coney Island bölgəsində keçirmişdi. Qəhrəmanın yəhudi ailəsindən gəlməsinə baxmayaraq, Amerikada bir yəhudi haqqında yazmağın çətinliyi və tərəddüdləri onunla bağlı idi ki, bu ölkədə heç bir yəhudi ailəsi milli mənsubiyyətinə görə müəyyən ayrı-seçkiliyə məruz qalmamışdır. Antiqəhrəmanın da etiraf etdiyi kimi orada hamı yəhudi, azlıq isə qeyri-yəhudi idi. Romandakı professor təkcə antisemitizm problemindən deyil, həm də yəhudilərin tənqidindən yaxşı pul qazanmaq şansını əldən vermir. “C.Hellerin romanı yəhudilər haqqında qəhrəmanın (Brüs Qoldun) romanın sonunda belə yazmağa başlamadığı həmin kitabdır” (Салимов, 2010, s.63). C.Heller digər romanlarında olduğu kimi sözügedən əsərdə də orijinal poetik formadan istifadə etmişdir.

Naşir Pomeroy professordan psixoloji və sosioloji məsələləri vurğulayan daha akademik bir əsər yazmasını istəyir. Pomeroy Brüs Qolda deyir: “Sizin və mənim kimi insanların, bizim valideynlərimizin, arvadlarımızın və övladlarımızın bizim dövrümüzdə burada böyüyüb yaşamasının necə bir əhvalat olduğu haqqında hekayə istəyirəm” (Хеллер, 1998, s.10).

Professor əsərdə yəhudilər haqqında tənqidləri ilə də yazıcının gülüş və istehza hədəfinə çevrilmişdir. Bunu göstərən faktlardan biri də qəhrəmanın “Bir yəhudinin Ağ Evə dəvət edin (və o sizin koləniz olacaq)” başlıqlı məqalə yazmasında özünü göstərir. Professor bu məqaləni “Lieberman” dərgisinin redaktoru və onun keçmiş sinif yoldaşı olan Liebermana, Ağ evə dəvət olunduğu üçün “əsəbləşərək” yazmışdır. Liebermanı “qorxaq fürsətçi” hesab edən Qold özü dəvət aldıqda isə tamamilə başqa mövqe sərgiləyir ki, burada da maraqlı cəhətlər ortaya çıxmaqdadır.

Qold daha əlverişli bir təklif alır. Prezidentin “Mənim Ağ evdəki ilim” kitabına yazdığı rəy bəyənilməyi üçün onu Vaşinqtonda yüksək bir vəzifə üçün Ağ evə dəvət edirlər. Qoldun yazısı və müəllif kimi rolu, əslində, romanın ikiliyini birləşdirən bir müstəvidir. Çünki onun vasitəsi ilə ailə və siyasətin iki dünyasını bir araya gətirir. Bu onu Vaşinqtona çəkən zəncirdəki ilk halqadır və beləliklə, iki dünya arasındakı təbəddülatlarına başlayır.

Qold bu təklifi qəbul etmək üçün bütün cəhdlərə hazırdır, hətta həyat yoldaşı və ailəsindən uzaqlaşmağa da hazırdır. Lakin bu təklifin reallaşması o qədər də asan deyil. Bunun üçün Qold qeyri-yəhudi milyonerin uzunboylu sarışın qızı Andrea Konoveri onunla evlənməyə razı salmaqla “boyunu” artırmalıdır. O zaman Konover Qoldu bir yəhudi kimi xor görsə də, onu təhqir etmək və alçaltmaq üçün hər fürsətdən istifadə etsə də, nüfuzundan istifadə edərək onu bu vəzifəyə gətirəcək. Andrea bu vəzifəyə sahib olana qədər onunla evlənməyəcək və Konover qızı ilə evlənənə qədər onu vəzifəyə almayacaq.

Romanda ailə və siyasi həyat xətti / Family and political life line in the novel

Brüs Qoldun mənsub olduğu yəhudi ailənin təsviri ilə yanaşı, Vaşinqtondakı siyasi həyatın xəyali görüntüsünü verən sosial süjetlər də romanda ikinci xətt kimi diqqəti cəlb edir. Əslində, C.Heller romanda iki mühüm məsələni ön plana çəkmişdir. Birinci problem Amerika yəhudilərinin assimilyasiyası və siyasətçilər ilə bağlıdır. İkinci məsələ isə siyasi quruluşun egoist məqsədlər üçün yaratdığı geniş yayılmış dil təhrifi. Brüs Qold özündən, kimliyindən uzaqlaşmış, yetişilməsi əlçatmaz olan bir şəxsiyyətə çevrilməyin həsrəti ilə yaşayan insanları təmsil edir. Ailəsi də onu fərqli cəhətlərinə görə anlayışla qəbul etmir. “Ailə üzvlərinə bir şey söylədiyində təkəbbürlü hesab olunurdu. Onları anlamadığı üçün elmi və hikmətinin də onlara bir faydası yox idi (Saba, 2017, s. 130).

Vaşinqtonun siyasi mühitini təsvir edərkən yazıçı siyasi satiradan istifadə edirsə, ailə təsvirlərində satirik karikaturadan komik realizmə keçilir. Bu komik realizm ən yaxşı halda ailə

söhbətlərinin dəfn mərasimləri kimi dünyəvi mövzular haqqında gülünc şəkildə qəzəbləndiyi nahar səhnələrində özünü göstərir və bu, dünyəvi olanın altında yatan absurdluğu ortaya qoyur. Öz absurdluğu və qüsurları ilə bu insanlar XIX əsr Avropa romanının real personajlarına bənzəyirlər. Bu polifoniya üslubu komik realizm və satirik “in-realizm”in vəhdəti kimi ortaya çıxır.

Antiqəhrəman yəhudilər haqqında kitab yazmaq təklifi almadan öncə dövlət katibi Henri Kissincer haqqında roman yazmağı və onu ittiham etməyi düşünürdü. “Müəllif oxucunu diqqətlə inandırır ki, onun qəhrəmanı hiylə, paxıllıq, qorxaqlıq baxımından müasirləri ilə yaxındır və ikiüzlülük baxımından heç bir halda Kissincerdən geri qalmır (DeMott, 1984, s. 174).

Henri Kissincer (1923 - 2023) Amerikalı diplomat və politoloq idi, 1973-1977-ci illərdə ABŞ-ın 56-cı dövlət katibi və 1969-cu ildən 1975-ci ilədək prezidentlər arasında 7-ci milli təhlükəsizlik müşaviri kimi vəzifələrdə çalışmışdır. Əslən yəhudi olan və Almaniyada doğulan Kissincer 1938-ci ildə nasistlərin təqiblərindən qaçan yəhudi qaçqın kimi ABŞ-a mühacirət etmişdir.

Brüs Qold, çalışdığı kolecdən narazı olan professor prezident adminstrasiyasından iş təklifi aldıqdan sonra Vaşinqtonda ziddiyyətli bir dildə danışan bürokratlar arasına düşür, öz ambisiyası uğrunda mübarizəsi mənsub olduğu yəhudi ailəsi ilə qarşılaşdırılır.

Romandakı ailə-yəhudi süjeti realist xarakter daşıyarsa, Vaşinqton xəttində fantastik elementlərə də təsadüf etmək mümkündür. Tədqiqatçı Leonard Maykls da Vaşinqton süjetini fantastik hesab edir, lakin qeyd edir ki, fantastik Vaşinqton elitasının yanlış təsviri demək deyil (Michaels, 1984, s.169).

Brüs Qold, ilk mərhələdə dövlət katibi Henri Kissincerin parlaq həyatını arzulayır, lakin Vaşinqton dairələrində qaldığı müddətdə gördüyü və eşitdiyi hər şeydən güclü sarsıntı keçirərək idealından əl çəkir. Qold ABŞ-ın keçmiş dövlət katibi Henri Kissincer haqqında onu tənqid və ittiham edən kitab yazmaq üçün dövrü qəzet materialları toplayır. C.Berryman yazır: “Tarixin ironiyası ondan ibarətdir ki, Heller və Kissincer, demək olar ki, eyni vaxtda Henri Kissincer haqqında kitablar yazırlar və eyni faktlar əsasında Kissincer “Qızıl kimi yaxşı” romanının səhifələrində əclaf, “Ağ Evin İlləri” kitabında isə qəhrəman kimi görünür” (Contemporary Literary Criticism, 1986, s.28).

Romanda yazıçı Qoldun dili ilə Kissinceri, onun alçaq siyasətini tez-tez tənqid edir: “O, müharibələrə başlamaqdan həzz alan və yəhudilərin adətən məşhur olduqları zəiflərə və əzablara o əfsanəvi rəğbətlə heç də dolu olmayan iyrənc bir baladır” (Хеллер, 1998, s.335).

Məlumdur ki, Henri Kissincer tarixdə bir sıra mühüm və insanların fəlakətinə səbəb olan hadisələrin də hərəkətverici qüvvələrindən olmuşdur. C.Heller də bu məsələlərə diqqət yönəltməkdən yan keçməmişdir. Yazıçı Entoni S. Lyuisin “New York Times” qəzetindəki məqaləsindən sitat gətirirərək yazır: “O, heç bir vicdan əzabı çəkməyib; Vyetnamdakı insan iztirablarının bir çox başqalarının ruhunda olduğu kimi onun da ruhunda heç bir iz buraxmadığına dair heç bir sübut tapa

bilməzsən” (Хеллер, 1998, s.319). Qeyd etmək lazımdır ki, bu kimi faktik materiallara müraciət romanda mühüm yer tutur.

Qəhrəman Ağ evə dəvət olunur, o zaman yəhudilər haqqındakı qeyd olunan məqaləni çap etdirmir: “Əgər belə etsəydi, yəqin ki, bir daha Ağ Evə dəvət olunmazdı” (Хеллер, 1998, s.245).

Lakin Ağ evdə gördükləri də yazıçının satira obyektindədir. Prezidentin mətbuat katibinin bəyanatında bütün məlumatların yalnız Vaşinqtona aid olması və onun “ölkənin qalan hissəsi bizi maraqlandırmır” (Хеллер, 1998, s.188) sözləri Hellerin tənqid hədəfindədir. Reallıqla səslənməyən bu tipli ifadələrlə yazıçı fantastik cəhətlərdən istifadə etmişdir.

Brüs Qold karyerasında yüksəldikcə antisemitizm problemi ilə də qarşılaşır, “Vaşinqtonda yəhudiyə həmişə dostluq lazım deyildir” (Хеллер, 1998, s.188) düşüncəli məmurların təhqirlərinə də tuş gəlir. Yaxud, Qolda söylənilmiş “hazırda bizdə olan hər şeyi seçə bilərsiniz... Hazırda heç nəyimiz yoxdur” (Хеллер, 1998, s.107) sözləri də kinayə doğurmaqdadır. Ona görə də yazıçı antiqəhrəmanı önəmli bir sual qarşısında qoyur: “O, zirvəyə qalxmaq üçün nə qədər aşağı düşməyə hazır olacaq?” (Хеллер, 1998, s.365).

Brüs Qoldun təşəbbüskarlığı, məqsədini həyata keçirmək üçün hər şeyə hazır olması, ailədəki davranışları onu istehza hədəfinə çevirir. “Professorun Amerika mədəniyyətinə assimilyasiya etmək istəyini məsxərəyə qoyaraq, ailəsindən və yəhudi kökündən imtina edərək, Heller yenidən öz sevimli texnikasına – qroteskə əl atır, professorun əxlaqi cəlbədiciliyini maksimum dərəcədə vurğulayır” (Салимов, 2010, s.64). C.Berrimanın fikrincə, Heller yəhudi romanının ənənəvi mövzularını onların komik potensialını şişirtməklə absurdluq həddinə çatdırır. Bu, qəhrəmanın böyük ailəsinin qayğısı qarşısında keçirdiyi acizlik hissinin miqyasında, romantik fantaziyalarındakı qadınların sayında öz ifadəsini tapır (Contemporary Literary Criticism, 1986, s.227).

Qoldun prezident administrasiyasına dəvəti faktı yalnız qəhrəmanın deyil, Vaşinqton siyasi həyatının da məsxərəsinə xidmət edir. Qolda Xəzinədarlıq katibi, Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin direktoru, dövlət katibi vəzifəsinin təklif olunması buradakı kadr siyasəti və ciddiyyətinə istehza doğurur. Tənqidçi Çarlz Harrisin fikrincə, yazıçı burada bürokratiyaya hücumunda ən sevimli silahı” adlandırdığı burlesk texnikasını nümayiş etdirir (Harris, 1971, s.38).

Ailədəki hadisələr və münasibətlərin təsviri həm Qoldun, həm də ailənin digər üzvlərinin qroteks olunmasına xidmətidir. Ağ Evdən prezident administrasiyasında vəzifə təklifini aldığı zaman atasının dediyi sözlər həm əsas qəhrəmanın ətrafında gülüş doğurur, həm Qold ailəsi başçısının məntiqsiz ifadələrinə diqqət çəkir: “Lap əvvəldən heç vaxt ondan bir şey olmayacağını bilirdim. Və nə – yanlış düşünürdüm? Tanrıya şükür ki, anası onun doğulduğu günü görməyə qədər yaşamadı” (Хеллер, 1998, s.26). Əslində, antiqəhrəmanın anası o məktəbi bitirdiyi il ölmüşdür. Atasının, yaşlı bir yəhudinin oğlunun Nyu-York universitetinə daxil olması ilini onun doğum ili kimi

düşünməsi Amerikaya assimiliyaya və bacarıqsız oğlunun tənqidi ilə bağlıdır ki, bu da obraz ətrafında gülüş doğurmuşdur.

C.Heller ironiyadan geniş şəkildə istifadə etmişdir. “Qoldun atası beş fut iki düym boyunda idi və qəfil gələn müdriklik hücumlarına məruz qalırdı. “Pul qazanın!”, deyə bağırırdı birdən və tamamilə qeyri-uyğun bir şəkildə. Sanki ruhunu alovlandıran bir vəhy onu trans halından çıxarırmış kimi indi bir anlıq “pul qazan” deyə bağırırdı: “Xristianlardan öyrəndiyim yeganə yaxşı şey budur...” (Хеллер, 1998, s.27). Atası ilə davamlı mübahisələri və ziddiyyətləri Qoldun atasını Floridaya göndərmək fikrinə gətirib çıxarır, atanın müqaviməti güclənir və qəhrəman ilə ailəsi, yəhudi kökü arasındakı bağlılıq qopmaq təhlükəsi yaşayır.

Məktəb şagirdləri haqqındakı sözlərində də yəhudilərə məxsus cəhətlərə yumoristik münasibət vardır: “Tanrı haqlı idi – inadkar, düzəlməz insanlar. ... Qışdır və hamı futbol və basketbol oynayarkən onlar beysbol oynayır!” (Хеллер, 1998, s.432).

Romanda yeri gəldikcə yəhudi ənənələrinin təsvirinə də yol verən müəllif qəhrəmanın ailəsindəki canlı, şən əhval-ruhiyyə və söhbətlə müşayiət olunan yemək süfrəsini sənətkarlıqla təsvir etmişdir. Bu baxımdan Robert Merrillin haqlı olaraq qeyd edir ki, romanı Amerika ədəbiyyatındakı yəhudi ənənəsi ilə əlaqələndirmədən başa düşmək olmaz (Merrill, 1987, s.98). Dis. Melvin Fridman isə yazır ki, Amerika yəhudi nəsrində mərkəzi yer tutan ailə şam yeməyi heç bir yerdə Hellerin romanında olduğu qədər güclü şəkildə həyata keçirilmir (Friedman, 1984, s.200). Eyni zamanda, yəhudilərin ailə dəyərləri də romanda diqqətdən kənarda qalmamışdır. Ailənin patriarxı olan qoca Julius Qold ailədəki qızların boşanmaması gərəkliliyini bəyan etmişdir. Ailənin yeganə olaraq boşanan Coani adlı qızının yəhudi ənənələlərindən uzaqlaşdığını göstərmək üçün yazıçı onun boşandıqdan sonra amerikalılar kimi sərbəst həyat tərzini keçirdiyini yazır. Hətta tipik amerikanlı Ralf Naosamin çoxsaylı müvəqqəti evliliklərinin təsvirini də yəhudilərin ailə dəyərlərinə zidd mövqedə qələmə almışdır.

Milli mənsubiyyətin təzahürü romanın dilində də müşahidə oluna bilər. Henri Kissinceri tənqid etmək üçün Brüs Qold bəzən yəhudi dilinə müraciət edərək təhqiramiz fikirlər səsləndirir.

C.Heller romanda avtobioqrafik cəhətlərdən də geniş şəkildə istifadə etmişdir. Bu yazıçının yəhudi ailə dəyərlərini təsvir edən hissələrdə də öz əksini tapmışdır. Qold ailəsində ata sərtliyi, kobudluğu ilə də seçilir ki, onun bu cəhəti bəzən oğlanlarının uzaqlaşmasına səbəb olmuşdur. Lakin illər sonra böyük qardaş sanki atanın kobudluğuna haqq qazandırır və özünəməxsus şəkildə sevgisini ifadə edir: “... atam həmişə çox mehriban və mülayim insan olub və heç vaxt heç kimə pis rəftar etməyib. Bu, onun üçün çox çətin olub”. – “Sidin gözləri yenidən yaşla doldu. Üzünə təbəssüm yayıldı və bir dəqiqə susdu. – Hamımızı qucağına aldı, sonra depressiya başladı, sonra anam çox xəstələndi və çox narahat oldu və yəqin ki, ona görə pis idi” (Хеллер, 1998, s.278). Əslində, romanda ata professorun yəhudi köklərini simvolizə edir.

Qardaşı Sidin xarakter və davranışları Qold ilə zidd təşkil edir. O, qardaşına və atasına qarşı fədakarlığı ilə diqqəti cəlb edir. Sid Qolda görə, onun təhsil ala bilməsi üçün öz təhsilindən imtina edir, yaşlı atasının bütün şıltaqlıqlarına dözür. Qardaşının varlığı Qoldun karyerasını qurmağa şərait yaratdığı kimi, ölümü də antiqəhrəmanın daxili epifaniyasına yardım edir.

Brüs Qold obrazı romanın sonunda dəyişərək yəhudi irsi və ailəsinə dəyər verən bir xarakterə çevrilir. Robert Merrill in iddia etdiyi kimi, iyrənc şəxsiyyətdən yəhudi irsinin və ailəsinin dəyərlərini görməyə və qəbul etməyə gələn və yetkinlik yaşına çatmış bir insana çevrilməsi romanın mahiyyətini təşkil edir (Merrill, 1987, s.107).

Bu nöqtədə romanın ailə və siyasi çevrə kimi iki mühüm süjeti birləşmiş olur. Yazıçı maraqlı üsuldən, paralelikdən istifadə edir. Əslində, bir çox uyğun cəhətlərə malik obrazlar kimi təsvir olunmuş Qold və Kissincer xəttində birinci “bu qədər cinayət törədən adam yəhudi olması mümkün deyil” düşüncəsi ilə mənfi cəhətlərindən uzaqlaşmağa cəhd edir. “Bu nəticə administrasiyada cazibədar təklifləri rədd edən və son nəticədə xalqının ənənəvi dəyərlərinin lehinə seçim edən Qoldun özünün təkamülünü nümayiş etdirir” (Салимов, 2010, s.77). C.Berryman haqlı olaraq qeyd edir ki, “yalnız superqəhrəman Kissincer i öz postamentindən devirməklə Qold onu təqib edən boş şeylərdən azad olur və yəhudi köklərinə qayıdır” (Contemporary Literary Criticism, 1986, s.227).

Brüs Qoldun mənəvi təkamülü / Bruce Gold's Spiritual Evolution

Professorun romanda gülüş və ironiya doğuran “yalançı” uğur üçün mübarizəsi onu, əslində həqiqətən də xoşbəxt edən daha gündəlik həyatdan, ailəsi, atası və qohumlarından uzaqlaşmasına səbəb olmuşdur. “Professorun qrotesk deformasiyaya uğramış obrazı normal parametrlər alır. O, qardaşı Sidin vəfatı ilə bağlı ürəkdən kədərlənir. Onun bu xəbərə münasibətini, elçilik balosunda aldığı reaksiyanı xatırlasaq, dəyişikliyin miqyası xüsusilə aydın görünür: “O (qardaş Sid – L.Ə.) mənə həmişə pislik edər. Bütün günümü, bütün həftəsonumu məhv edər” (Салимов, 2010, s.7).

Qoldun mənəvi təkamülü, ilk növbədə, öz ailəsinə münasibətində təzahür edir. Həyat yoldaşı və qızına qarşı daha qayğıkeş tərz, atasının uşaqlarının yanında yaşamasının təmin edilməsi, anasının məzarını tapıb yəhudi ənənələrinə uyğun şəkildə daş qoyması, bacılarına mehriban münasibəti, ölən qardaşının həyatda olarkən yükləndiyi ailə məsuliyyətini qəbul etməli olduğunun dərki kimi cəhətlər antiqəhrəmanın romanın sonlarına doğru keçdiyi mənəvi yolun göstəriciləri kimi təqdim olunmuşdur. “Bütün insanlıq onu idarə edən ilahi başlanğıc, ideallar əsasında yaşayır və inkişaf edir. Bu ideallar dinlərdə, elmdə, incəsənətdə, dövlət formalarında ifadə olunur. Bu ideallar yüksəlir, yüksəlir və insanlıq ali xoşbəxtliyə doğru gedir” (Əzizəliyeva, 2015, s.173).

Brüs Qoldun dəyişməsi Qərb sivilizasiyasına assimilyasiya olunan yəhudiləri qəbul etməməsi fikri ilə assosiasiya təşkil etməkdədir. “Qalstuk taxan yəhudilər həmişə ona xoşagəlməz təəssürat bağışlayırdılar” fikirləri də buradan qaynaqlanmaqdadır. Romanın əvvəlində Qold ambissiyasına

çatmağın yolunu yəhudilikdən uzaqlaşmaqda görürdüsə, sona doğru qəhrəman əslində uzaqlaşmaq istədiyi şeyin insani bir dünyada yaşamağın qaçılmaz problemləri olduğunu anlayır. Bu da Qold illüziyasının kökü olan, Vaşinqton haqqında layihələşdirməyə çalışdığı, oradakı insan vəziyyətinə toxunulmazlıq mifini dağdır. Bu zamana kimi o yalnız Vaşinqton siyasi həyatının özü haqqında formalaşdırdığı mifi qəbul etmişdir. Yazıçıya görə, mükəmməl dünya gücə sahib olan insanların ələ keçirdikləri deyil, həqiqi üstünlük və güc sahəsində qazandıqları bir dünyadır. Cəmiyyət güc elitasının mifini onların narahat edən bütün problem və şərtlərə dözümlülük göstərdiyi zaman boyunca qıra bilmir. Qold ölkədəki vəziyyəti belə ifadə edir: “Kimsə nəşə etməli idi. Heç kim bacarmadı. Heç bir cəmiyyət öz məhvinin qarşısını almaq üçün ciddi addımlar atmadan özünü məhv etmər” (Heller, 1979, s.326). Qold Vaşinqtonu “xaosun nizam kimi maskalandığı bir sivilizasiya” (Heller, 1979, s.325) hesab edir. “Vaşinqtonun korrupsiyası epidemiyaya çevrilib. Prezidentin, Konoverin, Nyusomun və Vaşinqtonun digər güc və nüfuzlu şəxslərinin şəxsi maraqları güdən davranışları göstərir ki, sosial “nizam”ın güman edilən qüvvələri məhv və parçalanma alətinə çevriliblər. Onların mütəşəkkil məsuliyyətsizliyi sosial və mənəvi pozğunluğa səbəb olur. Onların demokratik idealları və bəşəri dəyərləri gizli şəkildə rədd etmələri Qoldun “xaosun nizama büründüyü sivilizasiyanın ən qabaqcıl və sondan əvvəlki mərhələsi” kimi təsvir etdiyi şeyi əks etdirir” (Harris, 1971, s.70).

C.Heller romanda yəhudilərin etnik özünüidentifikasiyası məsələlərini də diqqətdən kənarda saxlamamışdır. Henri Kissincerin səfəri zamanı İsraildə etiraz nümayişlərinin keçirilməsinə vurğu edən yazıçı İsrail hərbiçisi və dövlət xadimi Moşe Dayanın dili ilə deyir: “Bu adamdan hər şeyi gözləmək olardı, lakin o, İsrailin təhlükəsizliyini neft şirkətlərinin xeyrinə dəyişməklə karyerasını başa vurdu” (Хеллер, 1998, s.336). Romanda ərəb-İsrail məsələlərinə toxunulması, sözügedən obrazın bu məqamda yəhudi mövqeyinə uyğun olmayan fəaliyyətinə nəzər yetirilməsi də diqqəti cəlb edir. Bu baxımdan da Qold onun haqqında yazacağı kitaba material topladığı zaman Kissincerin dostlarının da ona qarşı nifrətinə təsadüf edir. Qold, sanki Kissincerin yəhudi olmadığını sübut edən faktlar toplamaq niyyətindədir, bu da romanda qəhrəmanın yəhudi ailə ənənələrinə bağlı yaşlı insanların timsalında təqdim etdiyi atası, Kissincer haqqında mətbuatda gedən fikirlər, İsraildə ona münasibət, dostlarının nifrət duyğusu əsasında təqdim olunmaqdadır.

Nəticə / Conclusion

Göründüyü kimi, roman multikultural və avtobioqrafik cəhətlərə malikdir. C.Heller yəhudi mövzusuna ilk dəfə bu romanda müraciət etmiş, əsərin məzmun və dilində öz əksini tapmış komik yəhudi obrazları yaratmışdır. Lakin burada, eyni zamanda, mənəvi məsələlərə, qəhrəmanların psixologizmini açan cəhətlərə də təsadüf olunmaqdadır. Sözügedən xüsusiyyət də obrazların satirik

karikaturasındakı boşluğu doldurur, onlara mənəvi çalar əlavə edir. Antiqəhrəmanın mənəvi təkamülünün təsviri, əbədi dəyərlərin prioritetlərinin təsdiqi də romanın önəmli cəhətlərindəndir.

Antiqəhrəmanı romanın hipotetik müəllifi kimi təqdim etməkdə C.Hellerin məqsədi dil və ədəbiyyat məsələlərinə də diqqət yetirməkdir. Qoldun gözü və qələmi ilə yazıçı sərvətlərə tapınan dünyada dil və ədəbiyyatın vəziyyətini satirikləşdirmişdir. Heller demək istəyir ki, insan münasibətlərini daha qiymətli vasitəsi olan dil şəxsi mənafeyinə görə “qızıl” axtarışı nəticəsində dəyərdən düşmüşdür.

C.Heller Amerika ədəbiyyatında ənənəvi yəhudi mövzusuna müraciət etmiş, onu siyasi mühit və xarakterlərlə çevrəyə bilməmiş və özünəməxsus ideya-məzmun və forma keyfiyyətlərinə malik roman yazmışdır.

C.Heller yaradıcılığı boyu özünütəkrarlamayan və təkmilləşdirən yazıçılardan olmuşdur. Bu da ədibin bədii irsinin daim təkamülündə olduğunu göstərən ən önəmli faktlardandır. Bu cəhət də ilk növbədə, yazıçının bədii metodunun təkamülündə özünü göstərməkdədir. İlk romanı olan “Maddə-22” əsəri İkinci Dünya Müharibəsindən sonra Qərb, eləcə də, Amerika ədəbi-fəlsəfi fikrində geniş üfuqlər açan “Qara yumor” ədəbi istiqamətində əhəmiyyətli bir nümunə olmuşdur. Sözügedən savaşın törətdiyi fəlakətlər, cəmiyyətə gətirdiyi digər cəhətlərlə yanaşı, mənəvi-psixoloji böhran bu absurd əsərlərdə komik səciyyələri ilə ifadə olunurdu. Mətnə çoxlu sayda əlaqəli hadisələr var və əslində bütün mətn müxtəlif şüurların qarşılıqlı əlaqəsinə əsaslanır.

C.Hellerin “Nə isə baş verir” və “Qızıl kimi yaxşı” adlı ikinci və üçüncü romanları da “Qara yumor” çərçivəsində yazılmışdır. Lakin romanların səciyyəsinə çeşidlilik müşahidə olunmaqdadır, “Maddə-22” döyüş və müharibə romanı, “Nə isə baş verir” sosial-psixoloji romanı kimi seçilirsə, üçüncü roman Amerika ədəbiyyatında ənənələri olan yəhudi romanı kimi meydana çıxmışdır.

“Qızıl kimi yaxşı” romanında realist sənətə xas olan cəhətləri də xüsusi qeyd etmək lazımdır. Real, tipik sosial-ictimai mühitin təsviri, gerçəkliyə satirik münasibət, kəskin sosial rezonans, dərin psixologizm, reallığın tənqidi kimi cəhətlər bu baxımdan diqqəti cəlb edir.

Keçən əsrin 60-70-ci illərində Amerika ədəbiyyatına xas satira da romanda geniş şəkildə öz əksini tapmışdır. Reallığın komik ifadəsi yazıçının yaradıcılığında ardıcılıq, dinamizmi və sabitliyi ilə yer tutur. Xüsusilə də, “Qızıl kimi yaxşı” romanı satiranın mühüm nümunəsidir və eyni zamanda, qrotesklə zəngindir. C.Hellerin Amerika reallığını təsvir edən əsərində qrotesk poetikası da satirik məqsədlərə xidmət edir.

Ədəbiyyat / Reference

Əzizəliyeva, B. (2015). Mixail Nuaymənin “Ərqəşin Xatirələri” Əsərinin İdeya Xüsusiyyətləri. Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi. Cilt:2, Sayı:5, Mayıs.

Aldridge, J. W (1984). The Deceits of Black Humor // Nagel, James. Critical Essays on Joseph Heller. Boston: Hall, pp. 157 - 163.

Contemporary Literary Criticism (1986). Volume 36 / Editor: Marowsky. Detroit, Michigan: Gale Research Company.

DeMott, B. (1984). Heller's Gold and Silver Sax // Nagel, James. Critical Essays on Joseph Heller. Boston: Hall, pp.172-175.

Friedman, M. J. (1984). Something Jewish Happened: Some Thoughts About Joseph Heller's Good as Gold // Nagel, James. Critical Essays on Joseph Heller. Boston: Hall, pp. 197 - 204.

Harris, C. (1971). Contemporary American Novelists of the Absurd. New Haven, Connections: College and Univ. Press.

Heller, J. (1979). Good as Gold. New York: Simon and Schuster.

Michaels, L. (1984). Bruce Gold's American Experience // Nagel, James. Critical Essays on Joseph Heller. Boston: Hall. pp.167-172.

Merrill, R. (1987). Joseph Heller. Boston: Twayne Publishers.

Potts, S. (2007). From Here to Absurdity: The Moral Battlefields of Joseph Heller. Maryland: Borgo.

Rama, A. (2003). Identity as Nidus: A Polyphonic Reading of Joseph Heller's Good as Gold, Boston: Hall.

Saba, Z. (2017). Retracing Identity: An Interplay Of Elite Power And Family Ethics In Joseph Heller's Good As Gold. Veda's Journal of English Language and Literature (JOELL). An International Peer Reviewed Journal, Vol.4 Issue 4, pp.129-134.

Toman, M. (1991). "Good as Gold" and Heller's Family Ethic. Studies in American Jewish Literature 10 (2), New York.

Салимов, А.Н. (2010). Эволюция романного творчества Джозефа Хеллера. (Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук), Казань.

Хеллер, Дж (1998). Голд, или не хуже золота: Роман / Пер. с англ. Г. А. Крылова. Москва: "Фирма "Издательство АСТ".